

EGY KÖZÉPKORI KEREKTEMPLOM REINKARNÁCIÓJA

Középkori szakrális építészetünk különleges válfaját képezik a kerektemplomok. Ezek a kör alaprajzú, centrális elrendezésű épületek templomépítészetünk legarchaikusabb rétegét alkotják. Európában több helyütt is található középkorból származó kerektemplom, de a középkori Magyarország területén egységnyi területre lényegesen több ilyen objektum esik. A Kárpát-medencében legkevesebb nyolcvan ilyen templom létezése bizonyítható oklevelek, feltárások és megmaradt épületek alapján. A kerektemplomok eredete a homályba vész. Kialakulásukban és elterjedésükben nem zárható ki a bizánci egyház hatása. Más vélemények szerint e falusi templomok a nyugat-európai uralkodók centrális kápolnáira vezethetők vissza. Az objektumok nagy száma mindenesetre arra utal, hogy nem átvételről van szó.

Körtemplomainkon elsősorban a romanika stílusjegyeit lelhetjük fel, de egyes emlékeknel gótikára utaló jegyek is megtalálhatók. A tatárjárás, törökdlás idején sok középkori emlékekkel együtt a rotundák nagy része is elpusztult, ezek alaprajzát csak ásátásokból ismerjük. A körtemplomok viszonylag kis méretűek. Belső terük átmérője 5-6 méter, falvastagságuk 90-120 cm. Vannak tisztán kör alaprajzúak, mások négykaréjos elrendezésűek vagy kívül kerek, belül pedig hatkaréjos formájúak. Építési anyaguk kváderkő vagy tört kő, de kőben szegény vidékeken gyakori a téglá is. Az igényesebb kialakítású templomok homlokzatát ívsoros párkány szegélyezi vagy domborműszerű oszlopok tagolják.

A strukturális állandóság miatt a kormeghatározásban az építészeti forma ritkán nyújt megbízható segítséget. Az épületek minimális korára oklevelekből, az átépítések idejéből, valamint a templomok körül végzett ásátások eredményeiből következtethetünk. Épségben megmaradt rotunda található Kisbényen, Sűvétén, Kallósdon, Nagytótlakon, Rábaszentmiklóson, Óskün stb. A körtemplomok nem mind maradtak meg eredeti formájukban. Egy részüket átépítették vagy beépítették később épült nagyobb templomba, legtöbbször szentélyként. Így történt Gerény, Kiszombor, Karcsa, Szalonna, Bagod-Vitenyéd-szentpál, Ipolykiskeszi stb. esetében. Előfordult, hogy a rotunda

alapfalaira építették a másik templomot, mint Isaszegen, ahol a jelenlegi, részben gótikus temetőkápolna XII. századi körtemplom alapfalaira épült. A feltárt, ma csak alapfalaiiban megmaradt kerektemplomok közül csak néhányat említek: Fövényes-Kerekegyháza, Keszthely, Letenye, Csítár, Homolytájapuszta, Gyulakeszi stb. A teljeskörű ásátás csak kevés körtemplomnál történt meg. Legtöbbször csupán az alapfalaikat tárták fel, de a körülötte lévő emlékek, sírok kutatatlan maradtak. Nem így történt Bajon!

Mintegy évtizede folyik Dr. Petényi Sándor régész vezetésével a Baj határában feltehetőleg a XIII. század elején épült kerek plébániatemplom és környékének feltárása. A templomot oklevél említi, és a múlt század eleji erdőterkép is jelöli, akkor az alapfalak még láthatóak voltak. Napjainkra mindez felismerhető sem volt, ugyanis teljesen benőtte az erdő. A véletlenlen múlt, hogy rábukkantak az értékes lelőhelyre. A feltárás során nemcsak az alapfalak, hanem a pasztofórium darabjai, a déli ablak faragott kövei és az oltárlap kővének csiszolt darabjai is előkerültek, valamint rábukkantak a szentély falának eredeti festésére. További értékes leletek is előkerültek, így egy XIII. századi drágakő foglalatokkal ellátott aranyozott kereszt. A templom körül száznál több sírt sikerült feltárni, amelyekben övcsatokat, gyűrűket találtak. A templom mellett további épületek alapjait is feltárták. Az épületek rekonstrukciója egy az ásátáshoz közeli területen a szerző és hallgatói közreműködésével folyamatban van.

Táborunk Agostyán külterületén, a Természetes Életmód Alapítvány kezelésében lévő Ágoston-ligetben található. Az Alapítvány vezetője Czumpf Attila. Az ő ötlete a közelben feltárt középkori falu épületeinek újra felépítése, étellel való megtöltése, a korabeli életmód kipróbálása, és ennek népszerűsítése. A területen több környezetbarát technikával épült ház áll. A terület fejlődésének új lökést és irányt adott a középkori életmódnak mint természetes életvezetésnek a tanulmányozása és kipróbálása.

Az érdeklődés főleg akkor indult meg, amikor a baji Öreg-Kovács-hegyen feltárták a mai községet megelőző, Árpád-kori település maradványait. Ennek történetét oklevelekből hétszáz

évre visszamenőleg ismerjük. Az itt folyó ásások azért érdekesek, mivel a település történetéből az életmódra vonatkozóan sok információ került napvilágra. Megvannak az udvarház, a rotunda alapfalai, a házak egy része, a paplak és a tímárműhelyek nyomai. Ezekon kívül magvak, házi- és elejtett állatok maradványai kerültek elő. Ezek a leletek mozgatták meg Czumpf Attila és társai fantáziáját. Megpróbálkoztak e középkori, a természettel összhangban lévő életmód újragondolásával. Ennek kapcsán határozták el, hogy felépítik az Árpád-kori település épületeit, amelyek autentikus teret biztosítanak a kísérlethez. Néhány épület már el is készült.

A templom rekonstrukciós terveit szerző készítette. A kor rotundaépítészetét tanulmányozva a belső tér és az apszis sugárából, a falak vastagságából szinte egyértelműen meghatározható az épület tömege. A rekonstrukció alapjául a kb. egy méter magasságban megmaradt alapfal szolgált, melynek felmérésében Dr. Mezős Tamás hallgatói működtek közre. A töredékek, a fellelt faragványok, festett vakolatdarabok a részletek kidolgozásánál nyújtottak támpontot. A falakhoz a tört követet, akár csak az eredeti templomnál, helyi (süttöi és tardosi) kőbányák szolgáltatják. A templomot eleinkhez hasonlóan csak emberi erővel és leleményességgel építettük és kívánjuk a továbbiakban is építeni, ami maga is hozzájárulhat a középkori építésmód megértéséhez.

A terep előkészítése után az alapgödör kiásása következett. Az ásás kezdetben nehezen ment a kemény talaj és a sok fa és cserje gyökere miatt. A kő alaptest elkészítésével hamar végeztünk. Kötőanyagként betont használtunk. Ez nem autentikus ugyan, de véleményünk szerint a technológia ettől nem sokat változik. Ellenben lényegesen szilárdabb szerkezetet kapunk. A terepet a felszín síkjáig kitöltött alapozás és némi tereprendezés után hagytuk el. A következő évben a falazással folytattuk. A kőveket a lehető legkevesebb faragással raktuk. Ennek fortélyaiiba Moravcsik Tibor tardosi kőművesmester vezetett be bennünket. Az építést tavaly kb. másfél méteres falmagasságnál hagytuk abba.

A tábor semmilyen közművel nem rendelkezik, ennek ellenére komfortban nem szenvedtünk hiányt. Igaz mindenért meg kellett dolgoznunk. Nemcsak az építkezéshez, hanem a fürdéshez is kútból kellett húznunk a vizet. A víz felmelegítése már napkollektorral történt. A közösségi helyiségben a világítást napelemes rendszer biztosítja. Az ökotábor-sorozatot terveink szerint addig folytatjuk, míg a templom felépül. Az igény a hallgatóimtól ered. Több éve tartok előadásokat ökológikus-környezetbarát építészetről és más ökológikus műszaki konstrukciókról. A tematikához kapcsolódóan néha terepgyakorlatokat is csináltunk, így fogalmazódott meg, hogy ne csak elméletben, hanem a gyakorlatban is megéljük a környezetbarát élet és alkotás élményét. A táborban átlagosan 15-20 fő vesz részt, főként a Budapesti Műszaki Főiskola hallgatói. A legfeljebb diákok, akik nemcsak a munkában, hanem a tábor szervezésében is oroszlánrészt vállaltak: Eperjesi Zsolt, Földvári Péter, Nagy Gábor, Pavlisinec Gergely, Vancsó Péter, Virág Tamás.

Irodalom:

- Gervers-Molnár Vera: A középkori Magyarország rotundái; Művészettörténeti Füzetek 4. sz. AK, Bp. (1972)
- Nemcsics Ákos: Körtemplom-építészetünk a középkorban; Ökoházak 4. sz. (2004) 13-15. old.
- Rabb Péter: Fejezetek az esztergomi várhegy középkori épületeinek utóéletéből (pusztulás- és kutatástörténet); Építés-Építészettudomány; 32. kötet (2004) (1-2) 87-135. old.
- Máté Zsuzsanna és mtársai: Dunakeszi, Alagi-major – templomrom rekonstrukciója (lásd pl.: Építész Műhely 2004/2-3, 8-9 old.
- Czeglédly Ilona: Az isaszegi római katolikus templom feltárása és műemléki helyreállítása. St. Comit. 17., Szentendre, (1985) 431-450. old.
- Petényi Sándor, Sabján Tibor: Kályhás boronaház Baj, Öreg-Kovács-hegyen; Komárom-Esztergom Megyei Múzeumok Közleményei 10. sz., (2004) 127-175. old.
- Beszélgetés Czumpf Attilával a fenntartható fejlődésről; in Gondolatok a fenntartható fejlődésről; szerk.: Demeter Z., Gondos G., Honti Sz.; Zöld Akció Egyesület, Miskolc (2003) 167-171. old.
- Nemcsics Ákos: Gondolatok a Baj, Öreg-Kovács-hegyi rotunda rekonstrukciója kapcsán; (előkészületben)
- Nemcsics Ákos: Ökológikus – környezetbarát építés; (főiskolai tankönyv) KKM-F-1184, Bp. (1999)

KÓS KÁROLY EMLÉKTÁBLA RÉVKOMÁROMBAN – 2004. december 18-án a révkomáromi városvédő és városszépítő Palatinus Polgári Társulás leleplezte a nemrég felépült Európa-udvarban Mária Terézia szobrát és Kós Károly emléktábláját. A kezdeményező Palatinus Társulás tagjai – többek közt Litomericzky Nándor építész, az Európa-udvar tervezője – évekkal ezelőtt kezdeményezték, hogy a város polgárai és más támogatók évente egy szobor állításával valamennyi magyar uralkodónak állítsanak emléket ebben a kávézókkal, kis üzletekkel teli, középkori városka hangulatát idéző udvarban. Számos, már ott álló szobor után következett Mária Terézia, akinek személye némi vitát váltott ki a kezdeményezők körében a Habsburgok magyar történelemben betöltött szerepe miatt, végül a sort nem szakították meg. Az udvar közepén álló kávézó falán helyezték el Kós Károly emléktábláját, Csütörtöki András szobrászművész alkotását. A dombormű avatásán Szénássy Zoltán helytörténész, a valamikori Komáromi Magyar Tannyelvű Gimnázium (jelenleg Selye János Gimnázium) tanára mondott ünnepi beszédet. Az emléktábla állításához a Kós Károly Alapítvány is támogatást nyújtott. A szoboravatáson megjelent Csáky Pál, a Szlovák Köztársaság miniszterelnök-helyettese, Bálint-Pataki József, a HTMH elnöke, dr. Bastnák Tibor, Révkomárom polgármestere, Gyórfy Csaba, a Magyar Köztársaság nagykövete. Az esemény a felvidéki magyarság erejének, hazaszeretetének és eleganciájának élő bizonyítéka volt.

